

יסודות קרבן פסח

שיעור ארבעה עשר

איסור ערל ובן נכר בפסח

מקורות

- א. שמות פרק יב פס' מג-נ; [יחזקאל פרק מד פס' ז-ט]
- ב. גמ' פסחים צו. "אלא בו למה לי... מעכבת בתרומה"
- ג. ספר המצוות לרמב"ם ל"ת קכו-קכח
- ד. ספר החינוך מצוה יג-יד
- ה. גמ' יבמות סב. "שלשה דברים... כמה וכמה"; תוס' ד"ה התורה [ו. תוס' פסחים כח: ד"ה כל; קכ. ד"ה כל]
- ז. גמ' יבמות ע. "מתני'... לרבות הערל"
- ח. ספר המצוות לרמב"ם ל"ת קלה
- ט. ליקוטי הלכות – זבח תודה, סוף מס' מנחות, ד"ה הרי אלו

ספר החינוך מצוה יג

שלא נאכיל מן הפסח לישראל משומד, שנאמר 'כל בן נכר לא יאכל בו', ובא הפירוש עליו בן ישראל שנתנכרו מעשיו לאביו שבשמים, וכן תרגם אונקלוס.

משרשי מצוה זו, מה שכתוב בשחיטתו, לזכר ניסי מצרים, ועל כן ראוי שלא יאכל בו משומד, אחר שאנו עושין אותו לאות ולזכרון שבאנו באותו הזמן לחסות תחת כנפי השכינה ונכנסנו בברית התורה והאמונה, אין ראוי שנאכיל ממנו למי שהוא הפך מזה שיצא מן הכלל וכפר באמונה. ועל כיוצא בזה נאמר בתלמוד לפעמים סברא הוא, כלומר ואין צריך ראייה אחרת.

ספר החינוך מצוה יד

שלא להאכיל מבשר הפסח לגר ולתושב, שנאמר 'תושב ושכיר לא יאכל בו'. והתושב הוא אדם מן האומות שקיבל עליו שלא לעבוד עבודה זרה ואוכל נבילות. ושכיר הוא גר שמל ולא טבל, שכן פירשו חכמים זכרונם לברכה.

משרשי מצוה זו, מה שכתבנו באחרות לזכור יציאת מצרים. ובעבור שקרבן זה לזכר חירותנו ובואנו בברית נאמנה עם השם יתברך, ראוי שלא יהנו בו רק אותם שהשלימו באמונה, והם ישראלים גמורים, ולא אלו שעדיין לא באו בברית שלם עמנו. וענין הרחקת הערל מאכילתו, גם כן מזה השורש.

ליקוטי הלכות – זבח תודה, סוף מס' מנחות ד"ה והלכתא בכלהו

הנה אף שידוע שערל אסור בקדשים, ובין ערל בשר ובין ערל לב, שהוא בכלל מה דאמר הכתוב לענין פסח, והוא הדין לכל הקדשים: 'כל בן נכר לא יאכל בו', שקאי על כל מי שנתנכרו מעשיו לאביו שבשמים, כדמוכח בפסחים דף צ"ו [היינו ממאי דאמר שם: 'בו המרת דם פוסלת ואין המרת דם פוסלת בתרומה', משמע דקדשים דחמירי מתרומה דינו כמו פסח]

עד כה עסקנו ביסודות קרבן פסח ובסדר עבודת הפסח. בשיעור זה, החותם את עיסוקנו בענייני קרבן פסח, נעסוק באיסור ערל ובן נכר באכילת הפסח.

לאחר פרשיית "החודש הזה לכם" ותיאור מכת בכורות והיציאה ממצרים, מופיעה פרשייה נוספת העוסקת בפסח, בה מובאות הלכות שונות ביחס לפסח:

ויאמר ה' אל משה ואהרן זאת חקת הפסח, כל בן נכר לא יאכל בו. וכל עבד איש מקנת כסף, ומלתה אתו אז יאכל בו. תושב ושכיר לא יאכל בו. בבית אחד יאכל לא תוציא מן הבית מן הבשר חוצה, ועצם לא תשברו בו. כל עדת ישראל יעשו אתו. וכי יגור אתך גר ועשה פסח לה' המול לו כל זכר ואז יקרב לעשתו והיה כאזרח הארץ, וכל ערל לא יאכל בו. תורה אחת יהיה לאזרח ולגר הגר בתוכם. [שמות יב, מג-מח]

בפרשייה זו נאסרים שלושה סוגי אנשים מאכילת הפסח: בן נכר, תושב ושכיר וערל. הרמב"ם [ספר המצוות ל"ת כקו-קכח] מונה את שלושתם כשלושה לאוין נפרדים. מדבריו ניתן להבין כי כל לאו עומד בפני עצמו. אולם, הגמ' עושה 'צריכותא' בין איסור ערל לאיסור בן נכר:

ואיצטריך למיכתב ערל ואיצטריך למכתב בן נכר, דאי כתב רחמנא ערל משום דמאיס, אבל בן נכר לא מאיס אימא לא, צריכא. ואי אשמעינן בן נכר משום דאין לבו לשמים, אבל ערל דלבו לשמים אימא לא, צריכא. [גמ' פסחים צו.]

מדברי הגמ', כי יש צורך לבאר מדוע לא ניתן ללמוד את איסור ערל ואיסור בן נכר זה מזה, עולה כי יש קשר עמוק בין שני האיסורים¹. קשר זה מפורש בספר יחזקאל:

בהביאכם בני נכר ערלי לב וערלי בשר להיות במקדשי לחללו את ביתי, בהקריבכם את לחמי חלב ודם ויפרו את בריתי אל כל תועבותיכם... כה אמר אדני ה' כל בן נכר ערל לב וערל בשר לא יבוא אל מקדשי, לכל בן נכר אשר בתוך בני ישראל" [יחזקאל מד, ז-ט]

בכתוב זה מבואר כי "בן נכר" יש שתי הגדרות: "ערל לב" ו"ערל בשר" – משומד² ומי שאינו מהול. נראה כי המשותף להם הוא ששניהם אינם נכנסים בברית ה'. "ערל לב" הוא הסר מדרך ה' ואינו נאמן לברית, ו"ערל בשר" הוא מי שאות הברית אינה חקוקה בבשרו. בשל כך, שניהם הם "בני נכר", העומדים מחוץ לקהילת הברית, ומטעם זה הם אינם רשאים לאכול מן הפסח, וכן – כמבואר בספר יחזקאל – אסור להם לעבוד במקדש³.

נראה כי ביסוד איסור "בן נכר" – משומד וערל – עומדת זהותו של הפסח כ'זבח הברית'. אכילת הפסח היא חלק מן הברית בין ישראל לקדוש ברוך הוא, ולכן היא אסורה על מי שאינו חלק מקהילת הברית.

כעין זה כותב ספר החינוך:

משרשי מצוה זו, מה שכתוב בשחיטתו, לזכר ניסי מצרים, ועל כן ראוי שלא יאכל בו משומד, אחר שאנו עושין אותו לאות ולזיכרון שבאנו באותו הזמן לחסות תחת כנפי השכינה ונכנסנו בברית התורה והאמונה, אין ראוי שנאכיל ממנו למי שהוא הפך מזה שיצא מן הכלל וכפר באמונה. [ספר החינוך מצוה יג]

משרשי מצוה זו, מה שכתבנו באחרות לזכור יציאת מצרים. ובעבור שקרבן זה לזכר חירותנו ובואנו בברית נאמנה עם השם יתברך, ראוי שלא יהנו בו רק אותם שהשלימו באמונה, והם ישראלים גמורים, ולא אלו שעדיין לא באו בברית שלם עמנו. [מצוה יד]

¹ אמנם, תוס' [פסחים קכ. ד"ה כל] תמהים על דברי הגמ': "ולא נהירא, דלמה לי צריכותא אפילו דמו להדדי לגמרי, וכי מזהירין מן הדי, פשיטא דתרוייהו צריכי למכתב", והם מבארים אותה באופן אחר.

² כן מתרגם אונקלוס [שמות יב, מג] את הכתוב "כל בן נכר לא יאכל אותו": "כל בר ישראל דישתמד לא ייכול ביה", וכן מבואר במכילתא [מסכתא דפסחא פרשה טו]: "כל בן נכר לא יאכל בו – אחד ישראל משומד ואחד גוי במשמע, שנאמר: כל בן נכר ערל לב". אמנם, הרמב"ם [הל' קרבן פסח פ"ט ה"ז] כותב: "ובן נכר האמור בתורה זה העובד אל נכר", ומבואר כי האיסור אמור דווקא לגבי עובד עבודה זרה. [עי' מנחת חינוך [מצוה יג אות א] הדין בעניין זה, וע"ע ברא"ם [שמות יב, מג ד"ה בן נכר] המדייק מדברי רש"י [שם, ד"ה כל בן נכר] כי גם המשומד לדבר אחד הוא "בן נכר"].

³ עי' אגרות משה [אר"ח ח"ב סי' לג ענף ב] הכותב כעין זה.

דברים אלו מבארים היטב את הנאמר בגמ' במסכת יבמות:

שלשה דברים עשה משה מדעתו והסכימה דעתו לדעת המקום: פירש מן האשה ושיבר הלוחות והוסיף יום אחד... שיבר את הלוחות מאי דרש? אמר, ומה פסח שהוא אחד משש מאות ושלש עשרה מצות אמרה תורה 'כל בן נכר לא יאכל בו', התורה כולה וישראל משומדים, על אחת כמה וכמה. [יבמות סב.]

תוס' עומדים על הקושי בהבנת ה'קל וחומר' שעושה משה רבנו:

אין זה קל וחומר גמור, דשאני פסח משום דקדשים, אבל כל התורה כולה אדרבה יש לו ללמד ולהחזירם בתשובה. [תוס' שם, ד"ה התורה]

אמנם, לפי האמור לעיל דברי הגמ' מאירים. משה רבנו לומד מאיסור זה כי המנוכר לברית אינו יכול לבוא במגע עם דברים המבטאים את הברית. בשל כך, כשם שזבח הברית אינו יכול להיאכל על ידי המנוכר לברית, כך לוחות הברית אינם יכולים להינתן אל המנוכרים לברית.

לעומת דברים אלו, בדברי תוס' דלעיל, "דשאני פסח משום דקדשים", מבואר כי איסור בן נכר בפסח הוא מחמת קדושת הקרבן. וכן עולה מתמיהת תוס' על הצורך בדרשה ללמד כי בן נכר אוכל מצה ומרור:⁴

תימה, גבי בן נכר שהוא מומר אמאי איצטריך קרא, פשיטא שחייב לאכול מצה, דהא חייב בכל מצות האמורות בתורה. ואי קמשמע לן דמצי אכיל מצה אף על גב דאסור בפסח, הא נמי פשיטא, דאטו מצה קדושה אית בה. [תוס' פסחים כח: ד"ה כל]⁵

חיזוק להבנה זו מדברי המשנה:

הערל וכל הטמאים לא יאכלו בתרומה. [יבמות פ"ח מ"א]

מבואר במשנה כי דין ערל אינו ייחודי לפסח, אלא הוא קיים גם בתרומה ובקדשים. יתרה מכך, מבואר בגמ' כי דין זה נלמד מהאיסור הנאמר לגבי פסח:

תניא, אמר רבי אליעזר: מנין לערל שאין אוכל בתרומה? נאמר 'תושב ושכיר' בפסח ונאמר 'תושב ושכיר' בתרומה, מה 'תושב ושכיר' האמור בפסח ערל אסור בו, אף 'תושב ושכיר' האמור בתרומה ערל אסור בו. [יבמות ע.]⁶

בפשטות, יש ללמוד מכך כי איסור ערל אינו הלכה בפסח אלא בקדשים. לפי זה, מסתבר שגם איסור "בן נכר" אמור בכל הקדשים⁷, וכן כותב החפץ חיים בספרו 'ליקוטי הלכות':

הנה אף שידוע שערל אסור בקדשים, ובין ערל בשר ובין ערל לב, שהוא בכלל מה דאמר הכתוב לענין פסח, והוא הדין לכל הקדשים: 'כל בן נכר לא יאכל בו', שקאי על כל מי שנתנכרו מעשיו לאביו שבשמים. [ליקוטי הלכות - זבח תודה, סוף מס' מנחות, ד"ה הרי אלו]

מדברי הרמב"ם עולה בבירור שלא כהבנה זו. הרמב"ם מונה את איסור ערל בתרומה ובקדשים כלאו נפרד:

המצוה הקל"ה היא שהזהיר הערל מאכול תרומה והוא הדין לשאר קדשים שהערל מוזהר מאכילתם. וזאת האזהרה לא התבארה בכתוב, אבל היא נלמדת בגזרה שווה. וביארו המקבלים עם זה שזה האיסור הוא מדאורייתא לא מדרבנן. [ספר המצוות ל"ת קלה]

⁴ "וכל ערל לא יאכל בו – בו הוא אינו אוכל, אבל אוכל הוא במצה ובמרור" [גמ' פסחים כח:].

⁵ הוכחות אלו בשיטת תוס' מובאות בספר 'הררי קדם' [ח"ב סי' נח-נט].

⁶ בהמשך הברייתא מובאת שיטת רבי עקיבא, הלומד דין זה ממקור אחר.

⁷ בגמ' [פסחים צו.] לומדת מדרשה כי משומדות אינה פוסלת בתרומה. לפי שיטה זו, יש לבאר המיעוט אמור לגבי תרומה בלבד, אך בקדשים משומדות פוסלת.

הזדקקותו של הרמב"ם למנות איסור זה כלאו נפרד – על אף שאין לו כל מקור בכתוב! – מלמדת כי לשיטתו איסור ערל בתרומה ובקדשים שונה במהותו מאיסור ערל בפסח⁸. לפי דרכו יש לבאר, כי איסור ערל בפסח הוא הלכה ייחודית לפסח, וה'גזירה שווה' באה ללמד על קיומה של הלכה נפרדת בתרומה ובקדשים⁹.

מסתבר ולשיטתו הלכות אלו מבוססות על שני עקרונות שונים: איסור ערל בפסח נובע מהיות הפסח 'זבח הברית', ובשל כך מי שלא בא בברית ה' אינו יכול לאכול מן הפסח. לעומת זאת, איסור ערל בתרומה ובקדשים נובע מקדושתם, ולכן מי שיש לו ערלה אינו יכול לאוכלם.

נמצא, כי בפסח האיסור הוא מחמת שאינו מהול, ואילו בתרומה וקדשים האיסור הוא מחמת הערלה.

הבחנה זו מבארת את חילוק הדינים בין פסח לתרומה וקדשים:

אי מה פסח מילת זכריו ועבדיו מעכבת, אף תרומה מילת זכריו ועבדיו מעכבת? אמר קרא 'ומלתה אותו אז יאכל בו' – מילת זכריו ועבדיו מעכבת בו מלאכול בפסח, ואין מילת זכריו ועבדיו מעכבת בתרומה. [פסחים צו.]

מבואר בגמ' כי על אף שערל אסור גם בפסח וגם בתרומה וקדשים, יש חילוק ביניהם – מילת זכריו ועבדיו מעכבת בפסח בלבד. על פי האמור חילוק זה מבואר. איסור ערל בפסח נובע מחמת שאינו מהול, דבר היוצר פגם בברית. לפי זה, התורה מוסיפה כי לא די שהאוכל יבוא בברית, אלא כדי שיוכל לאכול מן הפסח יש צורך שגם קניינו יובאו בברית ה'. איסור ערל בתרומה וקדשים, לעומת זאת, נובע מחמת הימצאות הערלה, שאינה מאפשרת לאכול בקדשים. בשל כך, האיסור אמור רק ביחס לערל עצמו, וערלת זכריו ועבדיו אינה מונעת מאכילת הקדשים.

הבחנה זו מיישבת את פסיקת הרמב"ם לגבי 'נולד מהול'. הרמב"ם כותב:

הנולד מהול אוכל בתרומה. [הל' תרומות פ"ז ה"א]

הלכה זו מובאת לגבי אכילה בתרומה בלבד, ומשמע כי בפסח הנולד מהול אינו אוכל¹⁰. על פי האמור חילוק זה מבואר. לשיטת הרמב"ם, אמנם נולד מהול אינו ערל, אך הוא לא בא בברית ה'. בשל כך, הנולד מהול אוכל בתרומה וקדשים, הואיל ואין לו ערלה, אך אינו אוכל בפסח, שכן רק הבא בברית ה' יכול לאכול מן הפסח – 'זבח הברית'.

לתגובות ולהערות: שלמה ליפשיץ

lshlomo26@gmail.com

⁸ ואכן, בדברי הרמב"ם אין זכר לכך שאיסור "בן נכר" קיים בקדשים.

⁹ כן כותב הגר"ז [הל' מאכלות אסורות פ"ב הכ"ג].

¹⁰ וכן כותב המשכנות יעקב [י"ד סי' סג].